

COMMISSIE KOLONIALE COLLECTIES

ADVIES

Object	Kris buitgemaakt bij Klungkung
Huidige eigenaar	Nederlandse Staat
Beheerder	Nationaal Museum van Wereldculturen
Teruggaveverzoek van	Republiek Indonesië
Datum teruggaveverzoek	1 juli 2022
Adviesnr.	I-2023-2
Datum advies	12 mei 2023
Commissie	mr. L.Y. Gonçalves-Ho Kang You (voorzitter), prof. dr. L.N.K. van Broekhoven, prof. dr. R. Raben, dr. A.F. Schrikker (leden)
Secretaris	mr. J.A. van Ooijen MA

1. Het object

Een kris is een dolk die vaak wordt gedragen als teken van gezag of waardigheid en waaraan mystieke krachten worden toegeschreven. De onderzochte kris heeft een golvend lemmet met patronen uitgevoerd in diverse metalen (*pamor*). Op de gouden steelring tussen lemmet en greep zijn edelstenen aangebracht. De gebogen gouden greep is eveneens met edelstenen ingelegd. De greep en de schede wijzen op een Balinese herkomst. De kris bevindt zich tegenwoordig in de Rijkscollectie beheerd door het Nationaal Museum van Wereldculturen (hierna: NMVW), geregistreerd onder inventarisnummer RV-3600-193.

2. Het beleidskader

De beoordeling in dit advies vindt plaats binnen de kaders van de *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap.¹ De beleidsvisie is gebaseerd op het rapport *Koloniale collecties en erkenning van onrecht* van de Raad voor Cultuur.² Een verzoek om teruggave kan worden ingediend door een Staat waar Nederland langere tijd koloniaal gezag uitoefende.

In de Beleidsvisie zijn de kaders van de beoordeling samengevat als volgt omschreven:

De Commissie stelt eerst vast of het herkomstonderzoek toereikend is.

Vervolgens stelt de Commissie vast of er sprake is van onvrijwillig bezitsverlies. Daartoe wordt beoordeeld of met een redelijke mate van zekerheid kan worden vastgesteld dat het verzochte cultuurgoed onvrijwillig is verloren in een land waar Nederland langere tijd koloniaal gezag uitoefende. Als wordt vastgesteld dat dat het geval is, zal worden geadviseerd tot een onvoorwaardelijke teruggave van het cultuurgoed.

Indien uit de herkomstgeschiedenis niet kan worden vastgesteld dat sprake is van onvrijwillig bezitsverlies, en voor zover deze cultuurgoederen voor het land van herkomst een bijzonder cultureel,

¹ Beleidsvisie 29 januari 2021, <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2021/01/29/rapport-beleidsvisie-collecties-uit-een-koloniale-context>

² Rapport 7 oktober 2020, <https://www.raadvoorcultuur.nl/documenten/adviezen/2020/10/07/advies-koloniale-collecties-en-erkenning-van-onrecht>

historisch of religieus belang vertegenwoordigen, maakt de Commissie een afweging. Het belang van teruggave voor het herkomstland dient dan naar redelijkheid en billijkheid te worden afgewogen tegen andere relevante belangen.

Relevante belangen kunnen zijn het culturele belang van het cultuurogoed voor het herkomstland, de betrokken gemeenschappen in de herkomstlanden en in Nederland, de betekenis voor de collectie Nederland, de toekomstige bewaaromstandigheden en de publieke toegankelijkheid. Objecten kunnen veelzeggend zijn voor nationale en regionale tradities en de identiteit van een land, volk, gemeenschap of individu. Het belang van een koloniaal cultuurogoed zal vaak voor Nederland anders zijn dan voor het land van herkomst. Ook voor Nederlanders met wortels in de herkomstlanden kunnen koloniale cultuurogoederen in Nederlandse musea van speciale betekenis zijn.

Indien het teruggevraagde object afkomstig is uit een voormalige kolonie van een andere mogendheid maakt de Commissie eveneens een afweging. Het belang van teruggave voor het herkomstland dient naar redelijkheid en billijkheid te worden afgewogen tegen andere relevante belangen. Wel zal herstel van onrecht in de beoordeling het uitgangspunt moeten zijn. In dit geval is het onrecht niet door Nederland veroorzaakt, maar is Nederland als huidige eigenaar van de objecten wel de enige om dit onrecht te herstellen.

Indien de Commissie adviseert tot teruggave aan de verzoekende staat, dient ingevolge de Erfgoedwet en de *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* van de Staatssecretaris van Cultuur en Media rekening gehouden te worden met de vervreemdingsprocedure voor publieke collecties en wordt het advies van de Commissie tevens beschouwd als een advies over de onmisbaarheid en onvervangbaarheid van het object in de zin van artikel 4.18 van de Erfgoedwet.

3. De procedure

Op 1 juni 2022 heeft de Republiek Indonesië een verzoek ingediend bij de Staatssecretaris voor Cultuur en Media om teruggave van een kris die is buitgemaakt bij Klungkung. De Staatssecretaris heeft de Commissie Koloniale Collecties (hierna: de Commissie) op 17 november 2022 verzocht te adviseren over het teruggaveverzoek.

De beheerder van het object, het Nationaal Museum van Wereldculturen, heeft onderzoek gedaan naar de herkomstgeschiedenis en heeft daarvan op 31 oktober 2022 rapport uitgebracht. De Commissie heeft het teruggaveverzoek en het herkomstrapport besproken in haar vergadering van 21 december 2022. De Commissie had geen aanvullende vragen.

Op 10 februari 2023 heeft de Commissie gesproken met prof. dr. Wayne Modest, inhoudelijk directeur, als vertegenwoordiger van het NMVW, de beheerder van de collectie. Daarbij heeft hij aangegeven het teruggavebeleid te steunen en de samenwerking met het land van herkomst van de objecten belangrijk te vinden.

Op 30 januari 2023 heeft de Commissie dr. Hilmar Farid, Directeur-Generaal Cultuur van Indonesië, en drs. Bonnie Triyana, secretaris van de Indonesische Repatriatiecommissie (hierna: de Repatriatiecommissie) geïnformeerd over de voortgang van de procedure. Het herkomstonderzoek is in Engelse vertaling gedeeld met de Repatriatiecommissie.

Op 6 maart 2023 heeft de Commissie gesproken met dr. I Gusti Agung Wesaka Puja, voorzitter, een aantal leden en de secretaris van de Repatriatiecommissie. Tijdens dat overleg is besproken of er nadere vragen bestonden over het verzoek. Dat was niet het geval. Het herkomstonderzoek gaf de Repatriatiecommissie ook geen aanleiding tot aanvullende vragen.

Op 10 maart 2023 heeft de Commissie het teruggaveverzoek opnieuw besproken en besloten te adviseren zoals hieronder weergegeven.

4. Het herkomstonderzoek

Het herkomstonderzoek is verricht door dhr. T. Quist MA, werkzaam als herkomstonderzoeker bij het Nationaal Museum van Wereldculturen. Het rapport van het onderzoek is als bijlage bij dit advies gevoegd (*bijlage 1*).

De inhoud van het rapport wordt beschouwd als onderdeel van dit advies. In het rapport heeft de onderzoeker -samengevat- de volgende bevindingen neergelegd.

Herkomstonderzoek naar de kris met objectnummer RV-3600-193 in de collectie van Museum Volkenkunde, onderdeel van het Nationaal Museum van Wereldculturen (NMVW), heeft bevestigd dat het wapen in april 1908 door het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) werd buitgemaakt bij de *puputan* (rituele strijd tot het einde) in Klungkung op zuidoost-Bali. Het herkomstonderzoek heeft niet kunnen vaststellen of dit op het slagveld gebeurde, of na afloop van de strijd in het paleis van Klungkung. Ook is niet duidelijk geworden of de kris eigendom is geweest van Dewa Agung Jambe II, de vorst van Klungkung, of een naaste. Een deel van de oorlogsbuit die het KNIL uit Klungkung meenam werd in november 1908 naar Nederland verscheept. Bij de verdeling van de voorwerpen over verschillende musea werd de kris in maart 1909 overgebracht naar het Etnografisch Museum van de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in Breda, waarvan de collectie in 1956 is overgenomen door Museum Volkenkunde.

5. Inhoudelijke beoordeling van het teruggaveverzoek

Het verzoek om teruggave is ingediend door een Staat waar Nederland langere tijd koloniaal gezag uitoefende en derhalve is de *Beleidsvisie collecties uit een koloniale context* van toepassing.

De Commissie is van oordeel dat het onderzoek deugdelijk is uitgevoerd en voldoende basis biedt om te kunnen adviseren. Er is grondig bronnenonderzoek gedaan en de bestaande kennis is kritisch geëvalueerd. Het rapport geeft voldoende informatie over de oorsprong van de kris, de verwijdering en de overkomst naar Nederland.

De Commissie heeft zich vervolgens afgevraagd of hier sprake is van onvrijwillig bezitsverlies als bedoeld in het beleidskader. Daartoe overweegt zij als volgt.

Van belang is vast te stellen wie er eigenaar was van de kris en of er toestemming is verleend de kris te verwijderen.

Uit het rapport is het volgende naar voren gekomen over de omstandigheden waaronder de kris is meegenomen. De kris is eind april 1908 buitgemaakt door het KNIL in Klungkung op Bali. De militaire campagne van 1908 was een strafexpeditie tegen het hof van Klungkung onder de vorst Dewa Agung Jambe II, die zich had verzet tegen het Nederlandse monopoliseren van de opiumhandel en wiens bevolking zich de lading van een Chinese schoener had toegeëigend. Nadat KNIL-troepen bij het paleis van Klungkung arriveerden vond een *puputan* plaats, waarbij de vorst en meer dan honderd van zijn familieleden en naasten sneuvelden. Daarnaast vielen nog ca. 50 gewonden aan Balinese zijde. Hiermee kwam een einde aan de KNIL-expedities die vanaf 1846 op Bali hadden plaatsgevonden.

Op 4 mei 1908 zijn de buitgemaakte voorwerpen geïnventariseerd. Daarbij werd vermeld dat de meeste krissen op het slagveld waren buitgemaakt. In de geraadpleegde bronnen zijn over deze verzochte kris geen specifiekere herkomstgegevens gevonden.

Een deel van de buit die het KNIL uit Klungkung meenam werd in november 1908 naar Nederland verscheept. In maart 1909 werden diverse voorwerpen die tijdens de expeditie in Klungkung waren buitgemaakt door het ministerie van Koloniën aan het Etnografisch Museum van de KMA geschonken. Onder de circa 15 objecten bevond zich ook de kris die onder nummer 211 in de collectie terecht kwam. De kris werd later omgenummerd naar 193. De collectie werd in 1956 overgenomen door Museum Volkenkunde.

Samengevat blijkt uit het herkomstonderzoek dat de kris eind april 1908 door het KNIL is buitgemaakt tijdens de *puputan* in Klungkung.

Enkele vragen blijven onbeantwoord. Onbekend blijft wie precies de rechtmatige eigenaar was, maar het is duidelijk dat de kris van Dewa Agung Jambe II of iemand uit zijn naaste kring moet zijn geweest. Ook kon niet worden vastgesteld wat het precieze moment en de precieze plaats zijn waarop de kris is verwijderd: of dit op het slagveld gebeurde of naderhand bij de plundering van het paleis van Klungkung. De mogelijke antwoorden op die vragen zijn echter niet van belang voor de beoordeling. Vast staat immers dat het KNIL de kris heeft buitgemaakt en niet de eigenaar was.

De Commissie is op vorenstaande gronden, vervat in het herkomstrapport, van oordeel dat met een redelijke mate van zekerheid is aangetoond dat het verzochte cultuurgoed onvrijwillig is verloren in een land waar Nederland langere tijd koloniaal gezag uitoefende. Op grond van het voorgaande adviseert de Commissie tot onvoorwaardelijke teruggave van de kris vanwege het onvrijwillige bezitsverlies.

De Commissie is gevraagd te adviseren over de toepassing van artikel 4.18 van de Erfgoedwet indien het advies inhoudt dat de gevraagde objecten moeten worden teruggegeven. Naar het oordeel van de commissie prevaleert in dit geval het herstel van het onrecht uit het verleden en komt toepassing van artikel 4.19 Erfgoedwet daarom niet aan de orde.

6. Het advies

De Commissie heeft het teruggaveverzoek beoordeeld en adviseert de Staatssecretaris tot onvoorwaardelijke teruggave van de kris met inventarisnummer RV-3600-193 aan de Republiek Indonesië.

Dit advies is vastgesteld door de Commissie Koloniale Collecties op 12 mei 2023.

De voorzitter

De secretaris

Lilian Gonçalves-Ho Kang You

Jo'anne van Ooijen

Bijlagen

1. Herkomstrapport betr. Kris buitgemaakt bij puputan in Klungkung (Bali) (T. Quist MA, 31 oktober 2022)

Onderzoeksverslag

Betreft: Kris buitgemaakt bij *puputan* in Klungkung (Bali)
Datum: 31 oktober 2022
Auteur: Tom Quist

	Collectie	NMVW Museum Volkenkunde
	Huidige eigenaar	Nederlandse Staat
	Objectnummer	RV-3600-193
	Materiaal/techniek	IJzer, nikkel, hout, edelsteen, goud, ivoor
	Afmetingen	Lengte: 67,5 cm Lengte lemmet: 54 cm Lengte greep: 13,5 cm Lengte schede: 54 cm

Samenvatting onderzoeksresultaten

Herkomstonderzoek naar de kris met objectnummer RV-3600-193 in de collectie van Museum Volkenkunde, onderdeel van het Nationaal Museum van Wereldculturen (NMVW), heeft bevestigd dat het wapen in april 1908 door het Koninklijk Nederlandsch-Indisch Leger (KNIL) werd buitgemaakt bij de *puputan* in Klungkung (Bali). Het herkomstonderzoek heeft niet kunnen vaststellen of dit op het slagveld gebeurde, of na afloop in het paleis van Klungkung. Ook is niet duidelijk geworden of de kris eigendom is geweest van Dewa Agung Jambe II, de vorst van Klungkung, of een naaste. Een deel van de oorlogsbuit die het KNIL uit Klungkung meenam werd in november 1908 naar Nederland verscheept. Bij de verdeling van de voorwerpen over verschillende musea werd de kris in maart 1909 overgebracht naar het Etnografisch Museum van de Koninklijke Militaire Academie (KMA) in Breda, waarvan de collectie in 1956 is overgenomen door Museum Volkenkunde.

Reconstructie herkomst

≤ 1908

(Naaste van) Dewa Agung Jambe II, Klungkung

NL-HaNA, 2.10.52.01, inv.nr. 453, mailrapport nr. 727, afschrift telegram resident Bali en Lombok, 04-05-1908; inv.nr. 610, afschrift missive resident Bali en Lombok, 29-06-1908, blz. 3.

1908

Gouvernement van Nederlands-Indië, Batavia (Jakarta)

NL-HaNA, 2.10.36.04, inv.nr. 610 'Extract uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië', 14-11-1908, nr. 7.

1909-1956

Etnografisch Museum van de Koninklijke Militaire Academie, Breda

NL-LdnRMV, A16, dossiernr. 6: 'Koninklijke Militaire Academie, Ethnographische Verzameling, Register, I', 1909, blz. 9; dossiernr. 26, 'Aanwinstenboek van de Ethnografische Verzameling van de Koninklijke Militaire Academie', 1949, blz. 2.

1956-heden

NMVW Museum Volkenkunde, Leiden

Marie-Antoinette Willemsen, *Volkenkunde in Breda. Van Indische verzameling tot Rijksmuseum Justinus van Nassau en de Vereniging voor Volkenkunde* (Breda 2011) 56-58.

Introductie

In december 2021 is door NMVW herkomstonderzoek verricht naar de kris met objectnummer RV-3600-193 in de collectie van Museum Volkenkunde, gevolgd door verslaglegging in januari 2022. Het onderzoek vond plaats in het kader van het Pilotproject Provenance Research on Objects of the Colonial Era (PPOCE), een gezamenlijk onderzoeksproject van NMVW, het Rijksmuseum en het NIOD Instituut voor Oorlogs-, Holocaust en Genocidestudies. De kris was geselecteerd voor Work Package D van PPOCE omdat het wapen buit is gemaakt door het KNIL tijdens een expeditie op Bali in 1908. De kris maakt deel uit van de vaste Indonesië-tentoonstelling in Museum Volkenkunde.

De militaire campagne van 1908 was het gevolg van Balinees verzet onder leiding van Dewa Agung Jambe II, de vorst van Klungkung, tegen monopolisering van de opiumhandel door het Nederlandse koloniale bestuur. Nadat KNIL-troepen op 28 april 1908 bij het paleis van Klungkung arriveerden, vond een *puputan* plaats. Tijdens deze rituele 'strijd tot het einde' sneuvelden de vorst en meer dan honderd familieleden en andere naasten toen zij bewapend met krissen en lansen het Nederlandse geweervuur inliepen. Daarnaast vielen aan Balinese zijde ongeveer vijftig gewonden.¹ Enkele overlevenden werden na afloop verbannen naar Lombok.² De *puputan* in Klungkung betekende het einde van een lange reeks aan KNIL-expedities die vanaf 1846 op Bali plaats hadden gevonden. Aan Nederlandse zijde werd de 'pacificatie' van het eiland als voltooid beschouwd. Overal was nu sprake van direct of indirect koloniaal bestuur.³

De kris heeft een golvend lemmet dat *pamor* vertoont, patronen in grijstinten die het resultaat zijn van het door elkaar smeden van ijzer en nikkelhoudend metaal.⁴ Op de gouden steelring die lemmet en greep met elkaar verbindt zijn 6 edelstenen aangebracht. De gebogen gouden greep is met 24 edelstenen ingelegd. De inventariskaarten van de kris in het collectiebeheersysteem van NMVW duiden de figuur op de greep aan als een demon (*raksasa*), maar volgens Europese literatuur over

¹ Nationaal Archief (NL-HaNA), archieftoegang 2.10.52.01: Ministerie van Koloniën: Politieke Verslagen en Berichten uit de Buitengewesten, 1898-1940, inventarisnummer 453: Bali en Lombok, 28-06-1909 nr. 1, 1908-1909, mailrapport nr. 834, 'Dagboek van den Chef van den Staf van de Excursie in Zuid-Bali', blz. 9.

² Koninklijke Bibliotheek (KB), Delpher, *De locomotief*, 07-05-1908, blz. 2, artikel 'De excursie naar Bali', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001664016:mpeg21:a00006>, geraadpleegd 13-01-2022.

³ Piet Hagen, *Koloniale oorlogen in Indonesië. Vijf eeuwen verzet tegen vreemde overheersing* (Amsterdam 2018) 377; Francine Brinkgreve, 'Vorsten van Bali en koloniaal gezag. Collectievorming en politiek', in: Endang Sri Hardiati en Pieter ter Keurs (ed.), *Indonesië. De ontdekking van het verleden* (Amsterdam 2005) 122-146, aldaar 137.

⁴ Edward Frey, *The Kris. Mystic Weapon of the Malay World* (Oxford 1988) 31.

krisen wordt meestal de god Bayu afgebeeld op figuratieve Balinese krisgrepen.⁵ Naast de greep wijst ook de schede van de kris op een Balinese herkomst.⁶ De ivoren schedeopening gaat over in een schede van *kayu pelet* (gevlekt hout), die aan één zijde is voorzien van een deels vergulde, deels zilveren overschede. Op het vergulde gedeelte is aan de bovenzijde een motief van bloemen en bladranken zichtbaar. Vervolgonderzoek in samenwerking met Indonesische krisexperts zou zich onder meer kunnen richten op het identificeren van de figuur op de greep.

Foto's: Collectie Nationaal Museum van Wereldculturen, obj.nr. RV-3600-193.

Herkomstverslag

De kris maakt sinds 1956 deel uit van de collectie van Museum Volkenkunde. In dat jaar werd de collectie van het Etnografisch Museum van de KMA in Breda overgedragen aan Leiden. Hier werd de verzameling na aankomst in de collectie geregistreerd als serie 3600. Het museum in Breda zou tot 1993 als dochterinstelling van Leiden blijven bestaan onder de naam Volkenkundig Museum Justinus van Nassau.⁷

In Breda was de kris aanvankelijk onder objectnummer 211 in de collectie terug te vinden, maar later werd dit gewijzigd naar 193.⁸ Waarschijnlijk is het nummer rond 1940 vervangen, toen conservator en KMA-docent Jan Marginus Somer (1899-1979) een nieuwe inventaris van de collectie

⁵ David van Duuren, *De kris. Een aardse benadering van een kosmisch symbool* (Amsterdam 1996) 84; Frey, *The Kris*, 45.

⁶ Frey, *The Kris*, 43, 45, 48 (fig. 10a), 52, afb. 9a, afb. 12a, afb. 14a, afb. 14c.

⁷ Marie-Antoinette Willemsen, *Volkenkunde in Breda. Van Indische verzameling tot Rijksmuseum Justinus van Nassau en de Vereniging voor Volkenkunde* (Breda 2011) 56-58;

https://nl.wikipedia.org/wiki/Volkenkundig_Museum_Justinus_van_Nassau, geraadpleegd 10-01-2022.

⁸ Museum Volkenkunde (NL-LdnRMV), archieftoegang A16: Archief Volkenkundig museum 'Justinus van Nassau', Rijksmuseum voor Volkenkunde afdeling Breda, dossiernummer 6: 'Koninklijke Militaire Academie, Ethnographische Verzameling, Register, I', 1909, blz. 9.

samenstelde.⁹ Het oude nummer was onderdeel van de objectnummering die Claas Spat (1865-1931) hanteerde bij de registratie van voorwerpen in de collectie, ook wel bekend als de spatnummers.¹⁰ Spat was tot in de jaren 1920 docent aan de KMA en beheerder van de collectie. In 1905 begon hij met het verzamelen van etnografische objecten uit de Indonesische archipel, om als voorbeelden uit de praktijk te kunnen gebruiken in het onderwijs aan onderofficieren die de Indische leerrichting aan de KMA volgden.¹¹

In maart 1909 werden diverse voorwerpen die tijdens de expeditie in Klungkung waren buitgemaakt door het ministerie van Koloniën aan het Etnografisch Museum van de KMA geschonken. Onder de circa 15 objecten bevond zich ook de kris die onder nummer 211 in de collectie terecht kwam.¹² De voorwerpen waren door Johannes Diederich Eduard Schmeltz (1839-1909), directeur van 's Rijks Ethnographisch Museum (de toenmalige benaming van Museum Volkenkunde), naar Breda verzonden.¹³ Schmeltz was in januari 1909 door de ministers van Binnenlandse Zaken en Koloniën belast met de verdeling van de buitgemaakte voorwerpen uit Klungkung die naar Nederland waren verscheept, waarbij hij zich liet bijstaan door de Leidse hoogleraren Anton Willem Nieuwenhuis (1864-1953) en Christiaan Snouck Hurgronje (1857-1936).¹⁴ Naast het Etnografisch Museum van de KMA kregen ook het Koloniaal Museum in Haarlem (voorloper van het Tropenmuseum), het Museum voor Land- en Volkenkunde in Rotterdam (het huidige Wereldmuseum) en de etnografische verzameling van de Hoofdcursus in Kampen (in 1923 samengevoegd met de collectie van de KMA¹⁵) voorwerpen toebedeeld.¹⁶ De overgebleven objecten werden in de collectie van 's Rijks Ethnographisch Museum opgenomen.¹⁷ Sinds de fusie van Museum Volkenkunde en het Tropenmuseum in 2014 is alle oorlogsbuit uit Klungkung die in 1908 naar Nederland werd overgebracht onderdeel van de collecties van NMVW en het Wereldmuseum.

De oorlogsbuit uit Klungkung werd eind november 1908 met het stoomschip *Wilis* naar Rotterdam vervoerd, waar de voorwerpen eind december aankwamen.¹⁸ De verscheping vanuit Batavia vond plaats nadat de gouverneur-generaal van Nederlands-Indië medio november had besloten om een deel van de oorlogsbuit uit Klungkung te bestemmen voor 'in aanmerking komende musea in

⁹ Willemsen, *Volkenkunde in Breda*, 32, 43; https://nl.wikipedia.org/wiki/Jan_Marginus_Somer, geraadpleegd 11-01-2022.

¹⁰ NL-LdnRMV, A16, dossiernr. 26: 'Aanwinstenboek van de Etnografische Verzameling van de Koninklijke Militaire Academie waarin opgenomen de verzameling van de H.C. te Kampen', 1949, blz. 2; <https://www.wikidata.org/wiki/Q63004149>, geraadpleegd 11-01-2022.

¹¹ Willemsen, *Volkenkunde in Breda*, 22, 29.

¹² NL-LdnRMV, A16, dossiernr. 25: 'Correspondentie - nummers (rood) behorende bij het Aanwinstenboek', brief directeur Rijks Ethnographisch Museum, 18-03-1909 (met bijlage); dossiernr. 26, 'Aanwinstenboek', blz. 2.

¹³ <http://www.biografischportaal.nl/persoon/49596645>, geraadpleegd 12-01-2022.

¹⁴ NL-LdnRMV, archieftoegang A01: Correspondentiearchief 1867-1962, inv.nr. 70: Correspondentie, 1909 officieel, afschrift brief minister van Binnenlandse Zaken, 19-01-1909 (met bijlagen); inv.nr. 232: Register officieel okt. 1908-jun. 1912, blz. 39-41, 76; <http://www.biografischportaal.nl/persoon/10075365>; https://nl.wikipedia.org/wiki/Anton_Willem_Nieuwenhuis, geraadpleegd 12-01-2022.

¹⁵ Willemsen, *Volkenkunde in Breda*, 29.

¹⁶ NL-LdnRMV, A01, inv.nr. 221: Register nov. 1908-sept. 1909, blz. 242-245.

¹⁷ NL-LdnRMV, A01, inv.nr. 70, brief curatoren Rijksuniversiteit Leiden, 21-01-1909 (met bijlage).

¹⁸ NL-HaNA, archieftoegang 2.10.36.04: Ministerie van Koloniën, Openbaar Verbaal 1901-1953, inv.nr. 610: 1909 jan. 13 - 18, kladbrieven chef kabinet Minister van Koloniën, 04-01-1909; KB, Delpher, *De locomotief*, 28-11-1908, blz. 6, rubriek 'Scheepsberichten', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001647073:mpeg21:a00086>, geraadpleegd 12-01-2022; *Algemeen Handelsblad*, 24-12-1908, blz. 14, rubriek 'Scheepstijdingen', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:010335811:mpeg21:a0166>, geraadpleegd 12-01-2022.

Nederland', een tweede deel af te staan aan de collectie van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen (het huidige Museum Nasional Indonesia), en een derde deel openbaar te verkopen ten bate van het gouvernement van Nederlands-Indië.¹⁹ Het besluit tot deze verdeling was gelijk aan het voorstel van de directie van het Bataviaasch Genootschap, dat in september 1908 om advies werd gevraagd over de bestemming van de voorwerpen.²⁰ Reeds in juni had koloniaal bestuursambtenaar George François de Bruyn Kops (1859-1945), op dat moment resident van Bali en Lombok, geadviseerd om 'het buitgemaakte, voor zooveel het geen byzondere ethnografische-, oudheidkundige- of kunstwaarde bezit, te gelde te maken en de opbrengst in 's Lands kas te storten'.²¹

Uit krantenberichten en correspondentie tussen De Bruyn Kops en het gouvernement van Nederlands-Indië blijkt dat de oorlogsbuit uit Klungkung in mei 1908 vanuit Bali naar Batavia werd verscheept met het gouvernementsstoomschip *Cycloop*.²² Op 4 mei, zes dagen na de *puputan*, liet De Bruyn Kops in een telegram aan de gouverneur-generaal weten dat de buitgemaakte voorwerpen waren geïnventariseerd.²³ Daarbij bleek dat van diverse krissen de schedes ontbraken of waren verwisseld.²⁴ Tevens berichtte de resident dat de meeste krissen op het slagveld waren buitgemaakt.²⁵ De archieven van het ministerie van Koloniën die tijdens het onderzoek zijn geraadpleegd geven geen verdere details prijs over de krissen die tijdens de *puputan* in Klungkung in handen van het KNIL vielen. Kranten in Nederlands-Indië die verslag deden van de expeditie schreven weliswaar over de gouden en met edelstenen bezette figuratieve grepen van enkele buitgemaakte krissen, maar deze beschrijvingen zijn niet gedetailleerd genoeg om de kris met objectnummer RV-3600-193 te kunnen identificeren.²⁶

Samengevat heeft het herkomstonderzoek kunnen bevestigen dat de kris in april 1908 door het KNIL werd buitgemaakt tijdens de *puputan* in Klungkung, maar is niet duidelijk geworden of dit op het slagveld gebeurde, of naderhand in het paleis van Klungkung. Evenmin kon worden bepaald of de kris in bezit is geweest van Dewa Agung Jambe II of een naaste.

¹⁹ NL-HaNA, 2.10.36.04, inv.nr. 610, 'Extract uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, 14-11-1908, nr. 7.

²⁰ *Notulen van de Algemeene en Directievergaderingen van het Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen. Deel XLVI, 1908* (Batavia 1908) 102; NL-HaNA, 2.10.36.04, inv.nr. 610, missive Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen, 05-10-1908; missive directeur Onderwijs, Eeredienst en Nijverheid, 12-11-1908.

²¹ NL-HaNA, 2.10.36.04, inv.nr. 610, missive 1ste gouvernementssecretaris, 22-08-1908; <http://www.biografischportaal.nl/persoon/63795289>, geraadpleegd 13-01-2022.

²² KB, Delpher, *De locomotief*, 21-05-1908, blz. 2, artikel 'De toestand in Zuid-Bali', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001664054:mpeg21:a00010>, geraadpleegd 13-01-2022; *De locomotief*, 25-05-1908, blz. 6, rubriek 'Scheepsberichten', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=MMKB23:001664064:mpeg21:a00088>, geraadpleegd 13-01-2022; *Beschrijving van eenige tijdens de Zuid-Bali Expedities (1906-1908) buitgemaakte vorstelijke poesaka-wapens* (ongepubliceerd typoscript z.d.) 36. Een analoge kopie van het typoscript bevindt zich in het kantoor van de NMVW-conservatoren Zuid- en Zuidoost-Azië in Leiden.

²³ NL-HaNA, 2.10.52.01, inv.nr. 453, mailrapport nr. 727, afschrift telegram resident Bali en Lombok, 04-05-1908.

²⁴ *Beschrijving poesaka-wapens*, 37.

²⁵ NL-HaNA, 2.10.36.04, inv.nr. 610, afschrift missive resident Bali en Lombok, 29-06-1908, blz. 3.

²⁶ Zie bijvoorbeeld: KB, Delpher, *Soerabaijasch handelsblad*, 07-05-1908, blz. 5, rubriek 'Nederlandsch-Indië', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011088925:mpeg21:a0032>, geraadpleegd 13-01-2022; *Bataviaasch nieuwsblad*, 16-05-1908, blz. 5, artikel 'Uit Bali', <https://resolver.kb.nl/resolve?urn=ddd:011033811:mpeg21:a0088>, geraadpleegd 13-01-2022.